

VÅRT SAMISKA ARV

OM NILS SUNDELIN DEN ÄLDRE OCH DEN YNGRE

Lars H Gustafsson

Några dagar i mitten av juli 2016 har Gunnel, min livskamrat, och jag slagit läger på Kyrkans fjällgård i Jäckvik, en vacker by vid Hornavans strand på vägen mellan Arjeplog och Bodö. Vi har tänkt göra en vandring upp till Pieljekaise nationalpark, men kvällen före vår vandring går vi bort till det lilla kapellet, som ligger på en udde några hundra meter från fjällgården. Kapellet står öppet, och just innanför ingången finns en skylt med texten:

Detta kapell uppfördes år 1777 på landtungan söder om kapellforsen, Lövmokk kallad. Men sedan Jäckvikssläktens stamfader, Johan Hofman år 1840 bosatt sig här i Jäckvik, ansågs det alltmera lämpligt, att kapellet flyttades hit. Så skedde också år 1885. I detta lilla tempel har stamfadern för släkten Sundelin, kyrkoherden Nils Sundelin och dennes son, prosten Nils Sundelin samt Petrus Læstadius och prosten Gustav Calleberg med flera goda präster nitiskt verkat för själars frälsning...

”Stamfadern för släkten Sundelin” ... jag blir nyfiken förstås. Denne Nils Sundelin som stått och predikat här - var det alltså den same som tog sig ner till Uppsala, utbildade sig till präst och då tog sig namnet Sundelin? Som mamma så ofta talade om när hon ville påminna oss om sitt, och vårt, samiska arv? Visst var han från Arjeplog och verkade där?

Vi njuter av stillheten och ljuset i kapellet. Här hålls en del gudstjänster på sommaren, men mest används kapellet för dop, vigslar och konfirmationshögtider. Innan vi kom har en grupp från Uppåkra församling utanför Lund konfirmerats här efter ett läger på Kyrkans fjällgård.

Nils Sundelin den äldre - den samiske pojken som blev präst

Det finns en hel del oklarheter kring Nils födelse. I officiella handlingar dyker han upp år 1735, då han skrivs in som elev vid sameskolan i Jokkmokk och uppges då vara född år 1725. Nils pappa var same. Han bar, enligt samma källor, namnet Eric Ersson och hörde hemma i Jokkmokks sameby. Hans mamma är okänd men sägs ha varit same också hon. Nils tycks ha haft åtminstone två syskon, Margaretha och Anders, något jag ska återkomma till.

Men var Nils verkligen född i Jokkmokk? I födelse- och dopboken från Jokkmokks församling finns han inte med. Det var en orolig tid i Sápmi. Många samer tvingades flytta mellan olika områden i Sverige och Norge. Enligt vissa muntligt traderade uppgifter kom familjen, vars ursprungliga samiska namn är okänt, från Pieljekaise nära Jäckvik och flyttade till Jokkmokk när Nils var några år gammal. Men inte heller i födelse- och dopboken för Arjeplogs och Silbojokks församlingar finns Nils med.

Vad vi säkert vet är alltså att Nils på våren 1735 vid tio års ålder fick börja i den sameskola som sedan några år tillbaka fanns i Jokkmokk. Två år senare, i februari 1737, fick han gå igenom en examen. Det hade gått så bra för Nils i skolan att han genom förmedling av prosten Renmark i Nederluleå först fick fortsätta studierna i Luleå stadsskola, sedan i Piteå trivialskola och till slut i gymnasiet i Härnösand där han tog studenten 1749. Han började sedan läsa teologi i Uppsala och tog sig då namnet Sundelin, eller egentligen Nils Eriksson Sundelin. Nils är den enda elev vid sameskolan i Jokkmokk som blev präst. De flesta samer som sedan blev präster hade gått i Skytteanska skolan i Lycksele, som under flera år var specialiserad på att få fram prästämnen.

Nils prästvigdes 1754 och fick sin första tjänst i hemförsamlingen Jokkmokk. Men han var alltså inte den förste samemen som blev präst. Redan under 1600-talet togs flera initiativ från statsmaktens sida för att rekrytera begåvade samiska pojkar till prästutbildning. I antologin *De historiska relationerna mellan Svenska kyrkan och samerna* nämner forskaren Siv Rasmussen tio präster, vars båda föräldrar varit samer. Ser vi till när de blivit prästvigda kommer Nils Sundelin som nummer nio i ordningen. Bland hans föregångare kan nämnas Gert Jonsson i Skellefteå, Olof Graan i Lycksele, Nils Vindelius i Arvidsjaur och Sjul Mårtensson, som var kaplan i Arjeplog 1719 – 1731.

Alla dessa präster tog sig svenska namn. Många började också, åtminstone i officiella sammanhang, använda den latinska formen av sina förnamn. I vissa dokument omskrivs därför Nils som Nicolaus Eri Sundelin. I den mer vardagliga samvaron med församlingsborna gällde det svenska förnamnet, ofta med "herr" framför. Vår Nils bör alltså ha kallats Herr Nils.

Efter fyra år i Jokkmokk fick Nils 1758 en tjänst som skolmästare vid den samiska skolan i Gällivare. Man försökte få präster som skolmästare, dåtidens rektorer, för de samiska skolorna, eftersom undervisningen i religion gavs särskild tyngd. Det var viktigt att de samiska barnen omvändes till den rätta evangeliska läran.

Men innan Nils flyttade till Gällivare hade han på marknaden i Jokkmokk träffat den sex år yngre Margareta Kråka från Luleå, dotter till Olof Kråka och dennes hustru Catharina. Olof kom från en känd borgarsläkt och var själv en inflytelserik handelsman och tillika lappfogde, vilket innebar att han var ansvarig för skatteindrivningen bland samerna. Det innebar att han ofta dök upp på marknaderna. Han dog dock redan 1743, 38 år gammal, då dottern Margareta bara var tolv år. Så när Nils och Margareta senare började sällskapa var Olof död sedan flera år tillbaka. Nils och Margareta gifte sig i Luleå 1759, då Nils redan flyttat till Gällivare. Margaretas mamma, Catharina, blev mycket äldre än sin make. Hon dog 1783, 79 år gammal.

Det kan inte ha varit en helt enkel uppgift att i egenskap av same verka som präst i Sápmi. I prästens uppgift ingick inte bara att undervisa utan också att anställa hus- och kåtaförhör och samtidigt hålla utkik efter tecken på traditionell religionsutövning, som absolut inte fick förekomma. Att då dessutom vara gift med dottern till den tidigare lappfogden kan inte ha gjort saken enklare för Nils.

Slitsamma år

Åren i Gällivare blev slitsamma för Nils och hans familj. Som skolmästare hade han ansvaret inte bara för undervisningen utan också för att både skolbarnen och hans egen familj skulle få mat för dagen. Det skulle till stor del ske genom självförsörjning. Kor fanns, men det saknades hö och skolans ekonomiska anslag var alldeles för litet. I efterlämnade handlingar berättas om hur Nils fick tillbringa en hel del tid med att röja sly och bryta sten för få till ny ängsmark, som till stor del låg långt bort från skolan. Det tog hårt på hans krafter, och det antyds att det hela hade blivit alldeles omöjligt om han inte i trängda lägen fått ekonomisk hjälp från Margaretas familj i Luleå. Familjen Kråka bidrog bland annat med en kvarn, så att det korn som odlades kunde malas.

Dessa första år i Gällivare blev mödosamma också på annat sätt. Nils och Margaretas tre första barn, Erik, Olaus och Catharina dog alla under sina första två levnadsveckor. Nils kallade själv tiden i Gällivare för "ett stort lidande", och när han senare i livet fick problem med sin hälsa menade han att allt slit under dessa år gett honom men för livet.

Nils stannade i Gällivare i tio år, men 1768 blev skolmästartjänsten i Jokkmokk ledig, och familjen flyttade då tillbaka dit. Nils var då 43 år och Margareta 35. De hade nu fått tre barn till, Emanuel, 6 år, Ulrika, 3 år och Johan, 1 år. Och på sameskolan i Jokkmokk, där Nils själv studerat en gång, var arbetsförhållandena mer mänskliga än i Gällivare.

Skolmästarsysslan var kopplad till en komministertjänst, så Nils fick också tjänstgöra som vanlig präst. Här prioriterade han en verksamhet som låg honom varmt om hjärtat, nämligen kåtaförhören. När kyrkoherden lämnade in sin ämbetsberättelse för år 1770 till domkapitlet noterade han i förbigående att Sundelin under året besökt 70 kåtalog, medan ha själv bara hunnit med 35.

1774 blev kyrkoherdetjänsten i Jokkmokk ledig, och Nils sökte den. Men tjänsten gick till den mer meriterade Johan Öhrling, kyrkoherde i Arjeplog. Öhrling blev senare känd för den samiska ordbok, *Lexicon Lapponicum*, som han 1780 utgav tillsammans med Erik Lindahl. Konsistoriet, som utnämnde

prästerna, beslutade att kompensera Nils genom att i stället ge honom tjänsten i Arjeplog utan att han behövde söka den. Familjen hade nu fem barn. Sonen Nils, som vi snart ska höra mer om, var född 1770. Och så fanns nu också Anna, född i januari 1774 och alltså bara spädbarn vid familjens ankomst till Arjeplog. Familjens sista barn, Rudolf, föddes i Arjeplog 1776 men dog året därpå.

Nils ogifta syster Margaretha följde med från Jokkmokk till Arjeplog och ingick i hushållet. När hon senare dog blev Nils stämd inför tinget av sin bror Anders i Jokkmokk. Genom sitt ombud krävde Anders att få ut ett arv efter Margaretha. Han tilldömdes en av hennes dräkter och matvaror till två dalers värde. Vad låg bakom den konflikten? Det är Karin Sundelin, som funnit domen i ett rättegångsprotokoll. Den reser nya frågor om Nils bakgrund och familjeförhållanden. Hur var egentligen relationen mellan honom och hans ursprungliga familj? Jag använde ordet "dräkt" om den

kvarlåtenskap efter Margaretha som hennes bror Anders var angelägen om att få. I domen står egentligen "kjortel". Kan det i själva verket ha varit Margarethas samedräkt? Och i så fall – varför var Anders så angelägen om att få tillbaka just den?

Och hade Nils fler syskon? Vid samma tid dyker en Olof Sundelin upp i Luleå. Nils och Olof sägs ha varit dopvittnen tillsammans. Här finns alltså mer att utreda.

Till Arjeplog

Nils var 50 år då han i februari 1775 blev kyrkoherde i Arjeplog, och där verkade han tills han dog trettio år senare, i januari 1805. Någon pension fanns inte på den tiden. Man arbetade så länge man orkade. Och Nils tycks ha varit uthållig.

När Nils kom till Arjeplog fanns i församlingen 694 invånare fördelade på 148 hushåll. 8 av hushållen bestod av nybyggare, 117 av renskötande samer, 21 av skogs- och fiskesamer – och så var det prästens och skolmästarens hushåll kvar. Det var alltså samer som dominerade i bygden, och det var samiska som talades i nästan alla sammanhang. Något som

passade Nils bra.

I prästens uppgifter ingick förstås att predika i Arjeplogs kyrka (se bilden ovan) och i de kapell som hörde till församlingen. Kapellet som vi besöker i Jäckvik uppfördes 1777, ett par år efter Nils ankomst till Arjeplog. Kapellet stod då i Lövmokk, lite längre upp efter Hornavan. Det var i själva verket Nils som tog initiativ till kapellbygget. Meningen var att kapellet skulle ersätta det kapell som tidigare fanns i Silbojokk men som brunnit ned inte bara en utan två gånger. Nils skulle enligt sin instruktion besöka Lövmokk två gånger per år, vid midsommar och i början av september. Det fanns ingen väg dit, så färden fick ske med båt upp efter Hornavan. Det tog en hel dag att ro för de sex som satt vid årorna. Och det var en inte ofarlig resa. Hornavan är Sveriges djupaste sjö, känd för sitt

oroliga vatten då det blåser upp. Och en av Nils företrädare i Arjeplog, Sjul Mårtensson, hade omkommit i en drunkningsolycka.

Petrus Laestadius beskriver i sin *Journal* från 1827 ett par sådana roddturer från Arjeplog mot Lövmökk. En av resorna fick avbrytas, då vinden låg på från väster och en fortsatt färd bedömdes som alltför riskfylld. Petrus skriver vidare om hur vackert kapellet ligger, men han var djupt kritisk mot den verksamhet som bedrevs där. Den bestod till stor del av en "ostmarknad". De som reste upp från Arjeplog gjorde det främst för att kunna köpa renost från samerna, en ost som främst betalades med brännvin:

Det är bedrövligt med nästan alla lapparnas kyrkhelger. Aldrig kunna någonsin dessa människor vara så litet tillgängliga för religiösa föreställningar, som när de kommit till kyrkplatsen. Det är en marknadsplats och icke en kyrkplats, det är supkalaser, men icke kyrkhelger de samlas till.

Det berättas att samernas uppslutning vid dessa kyrkhelger inte var särskilt stor. Man hade annat att göra på fjället och sände högst en representant från varje hushåll, främst för att leverera den åtråvärda osten. Nils d.ä. lät sig till början nöja med det. Pliktskyldigt infann han sig till kyrkhelgerna, medförande brännvin och annat att betala osten med. Han lät uppföra en liten stuga åt sig själv och ristade där in den signatur, som ännu finns kvar (Se bilden till höger, fotograf: Svante Sundelin).

Jämfört med många andra präster i Sápmi tycks Nils ha haft visst tålamod med att många samer uteblev från

gudstjänsterna. Han tog dem ofta i försvar och uttryckte sin förståelse för att det inte var så enkelt att komma loss från de vardagliga plikterna. Men det fanns också en kyrkoplikt. Närvaron var obligatorisk vid de särskilda kyrkhelgerna i kapellen, och fanns samerna i närheten av Arjeplog hade de också, liksom övriga bybor, skyldighet att komma till gudstjänsterna som hölls i kyrkan, som regel varannan söndag. De som inte fullgjorde sin kyrkoplikt kunde enligt lagen dömas till böter.

Och det räckte inte med att vara med vid gudstjänsterna. Dessutom hölls det "förhör" av det slag som vi kanske vanligen förknippar med begreppet "husförhör". Förhören i samband med gudstjänsterna var av tre slag: katekesförhör, nattvardsförhör och predikoförhör. Förhören började redan på lördagens förmiddag. Då gällde det katekesförhören, som alltså handlade om Luthers katekes, vars innehåll skulle vara känt av församlingsborna. Inför de söndagar när det var nattvardsgång hölls sedan nattvardsförhör med dem som anmält att de skulle vara med vid utdelningen. Förhören tog en stor del av lördagen. Men Nils ordnade också ett "uppsamlingsheat" på söndagens morgon för dem som inte infunnit sig på lördagen. Efter söndagens gudstjänst hölls så ett avslutande predikoförhör, där Nils ville veta om åhörarna hade lyssnat och uppfattat det han sagt på rätt sätt.

Tålamodet tryter

Vi som lever idag har kanske inte så svårt att förstå att samerna med sina ofta långa resvägar uteblev från dessa nog så ansträngande kyrkhelger, även om dessa lättades upp med en hel del sällskapsliv och dryckenskap. Nils försökte länge få upp deltagandet med samtal och övertalning. Men till slut tog hans tålamod slut. I samband med firandet av Andersmäss, då de flesta samer befann sig i närheten av Arjeplog och lätt kunde komma till kyrkan, samlade Nils dem alla i prästgården där han höll ett ljugande förmaningstal, eller straffpredikan för att använda en kanske med adekvat benämning. Talet finns bevarat, och här följer några utdrag i till nutidssvenska bearbetad form:

Mina vänner!

Det är snart dags för mig att sända in min årliga berättelse till domkapitlet. Den ska handla om min egen ämbetsutövning men också om hur era kunskaper om kristendomen utvecklats och om de övriga förhållanden som råder här. Och för att då inte ljuga, vilket vore både syndigt inför Gud och ett rent tjänstefel, och dessutom något ni skulle behöva skämmas för, så har jag kallat er samman här i prästgården. Jag hoppas att ni här ska känna er mer fria än i kyrkan att berätta om hur ni tänker omkring detta med gudstjänstdeltagande, ett ämne som ni vet ligger mig varmt om hjärtat. Ni har svikit mig flera gånger nu med era fagra löften om att komma till gudstjänsterna. Jag tänker särskilt på kyrkhelgerna i Lövmokk. I tre år har jag väntat på att ni skulle infria era löften, men jag har varje gång blivit besviken.

Efter en teologisk utläggning om vikten av gudstjänstfirande i allmänhet riktade sig Nils direkt till sina åhörare, samtidigt som han meddelade att talet han nu höll för en gångs skull var nedskrivet och senare skulle sändas till domkapitlet:

Svara mig nu: Har jag inte på ett kärleksfullt sätt bett er, både enskilt och offentligt, att komma till gudstjänsterna om inte omständigheter tillkommit som gjort resan alldeles omöjlig? Jag tänker inte bara på de stora kyrkhelgerna utan också på de vanliga söndagsgudstjänsterna – har jag inte bett er komma till de helgedomar som vi byggt gemensamt för att de ska finnas så tillgängliga som möjligt för er?

När jag gång på gång märkt att det inte varit tillräckligt att tala om detta – har jag då nöjt mig med det? Har jag inte också varnat er för att er frånvaro måste kallas ren kyrkoförsummelse, särskilt som den med tiden blivit allt vanligare? Har jag inte till och med gått så långt att jag antytt att den som fortsätter på det här sättet kan få böta 16 skillingar för brott mot kyrkoplikten? Även om jag så här långt avstått från att föra saken vidare, eftersom jag in i det längsta hoppats på bättring från er sida. Men vad blev resultatet? Kyrkorna står tomma och prästerna saknar åhörare! Er straffbara tröghet och ovilja att komma till kyrkan har gjort mig villrådig – vad är det då egentligen för mening med att lägga gudstjänsterna på platser och vid tidpunkter som ska göra det så enkelt som möjligt för er att komma dit?

Nils underströk ännu en gång att han nu kommit till vägs ände med de medel han dittills provat och att han inte visste hur han skulle göra i fortsättningen. Så skärpte han tonen ytterligare:

Varför betar ni er så okristligt? Jag säger okristligt med flit, ty att vara en sann kristen kan aldrig vara förenligt med att samtidigt utebli från gudstjänsterna.

Med några bibelcitat underströk att han att ett sådant okristligt beteende kunde få allvarliga konsekvenser på den yttersta dagen. Så avslutade han med några retoriska frågor:

Förklara nu för mig, om ni kan:

Har Gud mer än tidigare hemsökt ert land och er bygd med sådana landsplågor som gjort det omöjligt för er att komma till kyrkan?

Har Gud mer än tidigare tyngt era kroppar med sjukdomar som gjort det omöjligt för er att komma till kyrkan?

Har Gud mer än tidigare oroat era renhjordar med vargar och andra rovdjur så att ni därför inte har kunnat ta er till kyrkan?

Har Gud mer än tidigare gjort att ni drabbats av fattigdom och svält av sådan omfattning att ni helt enkelt inte klarat av att komma till kyrkan?

Efter detta kraftfulla tal intygade de närvarande, enligt Nils egna anteckningar, att han gjort vad han kunnat för att få till stånd ett bättre kyrkodeltagande, och de lovade högtidligen att bättra sig. Så blev det också. Men det fanns en grupp samer i församlingens nordligaste område som fortsatte att utebli från gudstjänsterna. De blev till slut stämde och dömda till att betala de 16 skillingar som kyrkolagen föreskrev. Erik Nordberg, som redovisat allt detta, understryker i sin artikel att detta, så vitt han kunnat se, bara skett en enda gång på Nils den äldres initiativ.

I inledningen av sitt prästgårdstal uttryckte Nils förhoppningen om att de närvarande skulle känna sig fria att ge sin syn på saken. I det referat Nils sände till domkapitlet finns inga avvikande meningar noterade. Antingen utelämnade Nils dem i sin inlaga eller så var det ingen som vågade eller orkade protestera.

Sameskolan, prästbordet och kateketerna

I Nils uppdrag ingick också att vara inspektor vid sameskolan i Arjeplog, en uppgift han var väl förberedd för efter alla sina år som skolmästare i Gällivare och Jokkmokk. Men det hela komplicerades av att Nils snart kom på kant med den tillförordnade skolmästaren, Eric Fjellström. Om själva arbetet i skolan var Nils och Eric oftast överens. I stället handlade det om vem som skulle fullgöra prästens sysslor när Nils själv inte fanns på plats. Eric var prästvigd, så Nils tyckte det var självklart att Eric i sådana lägen skulle ta över ansvaret, så som Nils var van vid från Gällivare och Jokkmokk. Men Eric tyckte annorlunda.

Det finns en berättelse om detta som både Karin Sundelin och Erik Nordberg återger. Nils var vid ett tillfälle nedkallad till sin chef, prosten Teophilus Gran i Piteå. Deras överläggningar drog ut på tiden, samtidigt som bönsöndagen närmade sig. Nils ville hem, eftersom han visste att många skulle komma till kyrkan då. Men Gran hade mer att tala om och utgick ifrån att Eric Fjellström, skolmästaren, skulle ta hand om det hela.

När bönsöndagen så kom samlades alla som rest till Arjeplog i kyrkan. Men någon präst dök aldrig upp! Var Fjellström höll hus vet ingen, men i kyrkan fanns han inte. De tillresta samerna bestämde sig

då för att fira på egen hand med hjälp av medhavda drycker. Det hela urartade, och i Arjeplogs historia omtalas det hela som "supböndagen". Nordgren skriver i sin artikel att Nils aldrig nämnde något om detta i sin ämbetsberättelse till domkapitlet. Han antar att Nils skämdes en del över det hela – Nils borde förstås ha haft en tydligare uppgörelse med sin skolmästare om vilken ordning som skulle gälla. Möjligen bär berättelsen också, åtminstone i sina detaljer, drag av en muntligt traderad skröna.

Det rådde också en del oklarheter kring "prästabordet", alltså den lantgård som hörde till prästgården och som skulle vara basen för prästens försörjning. Vid prästabordet fanns sju till åtta kor, femton till tjugo får och två hästar. Tre drängar och åtta pigor var anställda för att få det praktiska att fungera. Ängsslätter och fiskerättigheter ingick också, men gränserna gentemot andra intressenter var inte fastställda. Främst gällde oklarheterna hur fisket och slåttern skulle fördelas mellan prästen och skolmästaren. Så var det när Nils kom till Arjeplog, och det ledde till en ganska långvarig konflikt mellan honom och Eric Fjellström – och också med dennes efterträdare, Emanuel Öhrling, son till Johan Öhrling, Nils företrädare som kyrkoherde. Efter en del häftiga dispyter, där också de äldsta sönerna i prästfamiljen blev engagerade, kunde man nå en förlikning om fisket. Men när det gällde höbärgningen blev parterna tvungna att gå till domstol för att få saken utredd och gränserna fastställda. Det hela kunde redas ut till slut men måste ha tagit en hel del kraft från alla inblandade.

Dessutom var prästgårdsbyggnaden i Arjeplog i dåligt skick och i stort behov av renovering. Vid kyrkstämman 1794 frågade Nils om församlingen skulle kunna åta sig detta. Detta beviljades, men ingenting hände. 1796 påminde Nils om det givna löftet. Problemet var att få tag på hantverkare och bräder. Någon renovering påbörjades aldrig under Nils livstid. Hans efterträdare, sonen Nils, fick därför fortsätta driva frågan.

Nils d.ä. var också ansvarig för de så kallade lappmarkskateketernas arbete. De var samer som först gått i sameskola och sedan fått en kompletterande och fördjupad utbildning hos kyrkoherden eller hos den präst som var ansvarig för skolan. Kateketerna fungerade sedan som ett slags mobila hjälplärare och hjälppräster. De reste runt i Sápmi med uppgift att undervisa i svenska och kristendomskunskap. Från början var det bara män som var betrodda, men under senare delen av 1700-talet började också kvinnor få möjlighet att utbildas till kateketer. 1779 fick Ingri Månsdotter vid bara 23 års ålder tjänsten som förstekateket i Arjeplog. Hon blev därmed arbetsledare för de övriga kateketerna och fick också göra en del av prästens uppgifter. Det var första gången i Sverige en kvinna fick den befattningen, och det skedde alltså då Nils varit kyrkoherde i Arjeplog i fem år.

Nils och Ingri tycks ha arbetat bra tillsammans. När Ingri senare blev så allvarligt sjuk att hon inte längre kunde fortsätta sitt arbete lade Nils ned en hel del kraft på att ge henne åtminstone något av en trygghet. I en inlaga till domkapitlet berömmar han Ingri för hennes insatser. Han skriver att hon nu "allmänt saknas för sin utmärkta skicklighet att lära barn inte bara att läsa utan också att sköta ett hem." Nils vädjade om att Ingri trots sjukdomen skulle få behålla sin lön eller få någon annan form av ersättning, "särskilt som hon, fattig och sjuk som hon är, nu inte har några möjligheter att försörja sig - efter ett liv, som hon med stor möda och värdighet ägnat åt sina medmänniskors gagn och nytta."

Kåtaförhören

Det som Nils tydligen satte mest värde på i sitt arbete var de så kallade kåtaförhören, åtminstone om man ska utgå från hans egna berättelser. Kåtaförhören hade flera syften. Som vid husförhör i övriga landet fick deltagarna svara på frågor om Bibeln och Luthers katekes – och ABC-boken. Men många

präster i Sápmi ställde också detaljerade frågor om bruket av jojk, trummor, andra magiska föremål och heliga platser, alltså sådant som kunde tyda på förbjuden "avgudadyrkan". Några präster utmärkte sig för att vara särskilt rabiata i det avseendet. En av dem var kaplanen Pehr Noraeus i Silbojokk. Han har gjort sig känd genom att driva den process mot samens Lars Nilsson, som gjorde att denne brändes på bål 1693. Lars hade använt trumma då han försökte väcka liv i ett barnbarn som just drunknat i en brunn.

Det här var berättelser som Nils säkert kände till. Silbojokk var beläget vid sjön Sädvajaure, några mil nordväst om Jäckvik, inte så långt från Pieljekaise, där Nils far, Eric Ersson, kanske en gång hade haft sina renar. Här bodde arbetsfolket som arbetade vid den hytta som byggts strax intill för att ta vara på den silvermalm som bröts i Nasafjäll. Silbojokk blev först en egen församling med egen kyrka men omvandlades sedan till en del av Arjeplogs församling. När Nils kom till Arjeplog 1774 hade, som tidigare nämnts, kyrkan i Silbojokk brunnit ned, och Nils tog initiativ till att ett nytt kapell byggdes i Lövmokk. Brytningen av silvermalm hade just återupptagits efter ett drygt sekels uppehåll men fick aldrig samma omfattning som tidigare.

Hur Nils själv ställde sig till jakten på "ogudaktighet" vet jag inte. Det finns i Arjeplog en muntligt traderad sägen, som upptecknats av den tidigare folkskolläraren och lappmarkskateketen Anders Johansson:

När Nils kom hem från lappskolan, höll hans föräldrar och anhöriga på att offra åt avgudarna. Vägen fram till offerplatsen var på båda sidor kantad av renhorn. På denna heliga väg gick nu den lille skolpojken med sitt nya, bättre vetande resolut fram till gudabilderna och förstörde dem.

Det blev gråt och verop bland de församlade, och gudarnas straff tycktes följa omedelbart på brottet. I en tall hängde en bunt tömmar. Dem fick en rentjur på hornen, blev skrämmd och skrämde hela renflocken så att den satte iväg i vild flykt.

Då blev lapparnas gråt och jämmer ännu häftigare. Men Nils tog i en fart sina skidor, satte efter rentjuren, hann upp honom, lösgjorde tömmarna från hornen och förde hem honom. Då kom också den övriga hjorden tillbaka.

Med kloka ord överbevisade Nils sina anförvanter om deras dårskap och fick dem att lova att inte offra till avgudarna mer.

Denna berättelse återges utan reservationer av både Karin Sundelin och Erik Nordberg. Man bör väl betänka att Nils bara var tolv år då detta ska ha ägt rum. Att historien fått sådan spridning i bygden kan möjligen bero på att den säger något om Nils personlighet, åtminstone när han var ung. Och att rädslan för avgudadyrkan var utbredd bland prästerna – det råder det ingen tvekan om!

I Sverige började missionsverksamheten bland samerna i början av 1600-talet. Statens och kyrkans intressen sammanföll. Staten såg missionerandet som en del i kolonisationen av lappmarken. Samerna skulle assimileras och bli svenskar. Och kyrkan ville omvända samerna till den evangelisk-lutherska läran. Till mångas förvåning gick missionerandet till en början ganska lätt. Många i de samiska samhällena tog till sig delar av kristendomen och såg att den kunde utveckla och berika den egna religionen. Ett exempel på det är den Mariakult, som snabbt fick fäste på många håll i Sápmi. En förklaring kan vara att många där, inte minst bland kvinnorna, såg starka kopplingar mellan Maria

och Sáráhká, härdens gudinna, som vakade över hemmet, den gravida kvinnan, allt som hände under förlossningen och det nyfödda barnet. Korset som symbol såg man inte heller några problem med – det fanns redan i annan form, som symbol för solguden Beavi, på många samiska smycken. Man menade, kort och gott, att den gamla samiska religionen och kristendomen med fördel kunde ingå i en fruktbar symbios. Gud var ju ändå densamme.

Därför fortsatte man också med många av de riter som man var trygg med sedan tidigare. Här spelade de heliga platserna en stor roll, liksom jojken och den magiska trumman, som hade många olika funktioner. Det var när prästerna mot slutet av 1600-talet upptäckte detta som missionerandet gick in i en andra och långt mer repressiv fas. Nu handlade det inte längre bara om att återge Bibelns berättelser och att sprida evangeliet. Det blev i stället lika viktigt, ja, för många präster till och med viktigare, att bekämpa alla former av samiska riter, som alltså uppfattades som avgudadyrkan. Det gällde besöken vid de magiska platserna, jojken men framför allt användandet av trumman, som sågs som ett redskap för ren djävuldyrkan.

Om detta finns berättat på ett utförligt och initierat sätt i antologin *De historiska relationerna mellan Svenska kyrkan och samerna*, och den intresserade hänvisas dit. Men jag vill flika in en personlig kommentar: Rädslan för den samiska trumman lever på sina håll kvar ännu idag! När man under senare år diskuterat möjligheten att låta traditionellt samiska inslag få ingå i kyrkans mässfirande har jojken oftast accepterats. Men inför trumman har några känt stort motstånd. På 2010-talet!

Nils var självklart påverkad av den uppfattning som rådde inom kyrkan vid den tid då han levde. Men det tycks som om frågan om avgudadyrkan inte var den som stod högst på hans egen dagordning när han besökte sina vänner samerna i deras kåtor. I de utdrag ur hans ämbetsberättelser som jag läst nämner han den inte. Det fanns annat som bekymrade honom mer. Jag har redan nämnt hans ilska och villrådighet inför det låga gudstjänstdeltagandet. Under hans senare år tillkom en annan fråga. Nils började då bli alltmer oroad över det utbredda alkoholmissbruk han tyckte sig se mest överallt, inte bara vid kyrkhelgerna utan också vid hans besök i samevistena. Han var också mer och mer fundersam över den roll kyrkans egna företrädare spelade. En frikostig gästbudskultur med rikligt alkoholintag hade fått fäste i många prästgårdar, också i hans egen. Och prästen förväntades föra med sig en hel del alkohol till kyrkhelgerna vid kapellen, om inte annat som bytesvara vid den handel som hörde till. Dessutom skulle roddare, liksom de samer som skjutsade prästen med renspann, med jämna mellanrum förses med färdsupar för att hållas på gott humör. I en av sina skrivelser till domkapitlet undrade Nils om det inte vore bättre att kyrkan införde en form av nolltolerans, åtminstone när det gällde kyrkans egen medverkan vid distributionen av starka drycker. Men han fick inget gensvar för den idén. Inför risken att alkoholfria kyrkhelger skulle kunna leda till ännu färre deltagare valde man att under ytterligare en tid hålla sig till den ordning som redan var inarbetad.

Hur gick då ett kåtaförhör till? Den lämpligaste tidpunkten för dessa var under mars och april, då renarnas och samernas flytt till de mer avlägset belägna fjällen ännu inte påbörjats. Nils har själv i en ämbetsskrivelse beskrivit det hela (här, liksom i övriga citat, i min egen transkribering till nusvenska):

Förhören gick till så att det byalag som låg närmast prästens färdväg fick bli sammankallande. Tre till fyra hushåll kallades till varje förhör, och alla skulle då komma utom de som absolut måste stanna hemma för att sköta om kåtor och renar. När det ibland kom så många att alla inte rymdes i en kåta anlades en stockeld, och förhöret fick ske under bar himmel. Om förhöret skedde i en kåta satt deltagarna ofta

bakom varandra i flera led. Utomhus däremot placerades de i en enda cirkel. Det gav möjlighet till ögonkontakt med var och en, och på det sättet var det enklast att utröna vars och ens styrka och svagheter. De kom tydligt fram när deltagarna i tur och ordning fick frågor om eller ombads läsa högt ur ABC-boken eller Luthers katekes.

På det sättet var det möjligt att hinna med ett trettiotal hushåll under den fjortondagarsperiod som var avsatt för resor av det här slaget. Det gav de äldre möjlighet att påminnas om vad de en gång lärt sig och kanske småningom fattat. Samtidigt gavs tillfälle att uppmuntra de yngre till att läsa flitigare, något som många ändå redan var på god väg med. De som studerat hemma och som var duktigast fick också i min närvaro leda en morgon- eller aftonbön och också läsa högt vid måltiderna. De som gjorde det bäst berömde jag och uppmanade dem att fortsätta på den vägen också hemma, något som jag också bad deras familjer och övriga anhöriga att uppmuntra på alla sätt.

Jag underströk så kraftfullt jag kunde att bön i Jesu namn är det mest verkningsfulla vi kan ta oss för när vi oroas över synder vi begått. Bönen ger också kraft när vi känner oss svaga och mod att stå emot alla de frestelser vi utsätts för till kropp och själ. I bönen välsignas våra tankar och allt vi gör, och det ger oss en vilja, iver och arbetslust utöver det vanliga, något vi bara kan besvara med tacksamhet och lovsång.

Den här beskrivningen av kåtaförhören finns med i Nils ämbetsberättelse från år 1791, och den handlar om de kåtaförhör han höll efter marknaden 1790. Han var då 65 år, och de kom att bli de sista förhör han höll. Han berättar att han fick avbryta den planerade resan till fler visten, eftersom han sjuknade i "halsfluss och flusshosta". Utmattad, avmagrad och med ledvärk fick han återvända till Arjeplog. Han insåg att han med ålderns rätt måste börja avstå från dessa ansträngande resor, och det blev orsaken till att han kommande vinter bad sin son Nils, som läste teologi i Uppsala, att göra ett avbrott i sina studier för att komma till Arjeplog och hjälpa till, i synnerhet med kåtaförhören.

En socialt engagerad präst

Som kyrkoherde var Nils säkert både myndig och krävande, men i de korta utdrag jag läst av hans skildringar fäster jag mig vid med vilken värme han berättar. Han var av allt att döma en socialt engagerad person. Flera fattiga och föräldralösa samiska barn fick periodvis bo i prästgården i Arjeplog. Nils ömmade verkligen för samerna, särskilt när de hamnade i trängda lägen. Erik Nordberg återger en berättelse som Nils inlämnade till domkapitlet den 4 mars 1786:

I september i fjol föll i samband med nordostlig vind mer snö än i mannaminne, både här i Arjeplog och uppe i fjället. Snön följdes av långvarigt regnande med töväder, och när det så klarnade upp och frös till bildades en skare som var så stark att alla renar kunde springa iväg vart de ville. De for iväg åt olika håll för att söka bete. Det ledde till att de samer som då befann sig närmast fjällen mot Norge tvingades bryta upp och följa efter renarna till den norska sidan av gränsen, och där befinner sig fortfarande tolv hushåll.

Några som inte har egna renar stannade kvar vid sina höstvisten på den här sidan gränsen och får nu försöka försörja sig genom att fånga snöripor. Det rör sig om tre till fyra hushåll. Men de övriga, och det är de flesta, har kommit neröver och befinner sig

nu i de allmänna renbeteslanden ner mot Piteå och Skellefteå. Alla som kan stå på ett par skidor får nu hjälpas åt att försöka leta reda på och samla ihop sina bortlupna och skingrade renhjordar. Det har fått åka runt i åtminstone fyra församlingar: förutom här i Arjeplogs också i Arvidsjaur, södra delen av Jokkmokks och norra delen av Lyckseles församlingar och har fått vara glada för varje ren de återfunnit och som tillhört dem - och som de är helt beroende av för att överleva.

Till det kommer att försäljningen av renhudar, som samerna här är beroende av för att kunna betala sin skatt, under senare år fått ske till underpris på grund av brist på efterfrågan. Och till det kommer den överenskommelse som finns mellan samerna och handelsmännen från kusten om att samerna antingen ska skjutsa handelsmännen själva eller betala de dyra avgifter som skjutsbönderna annars tar för transporten. När renarna nu är skingrade hamnar alltså samerna i trångmål.

Ett ovanligt brev för domkapitlet att ta ställning till! Erik Nordberg nämner inte vilket syfte Nils hade med skrivelsen, mer än att han ville informera om de förhållanden som samerna levde under och som han menade att domkapitlet borde känna till.

De eftermälen som finns bevarade om Nils har genomgående en positiv ton. Mest fäster jag mig nog vid hur den frispråkige Petrus Læstadius, lappmarksmissionär och bror till Lars Levi, uttrycker sig när han i första delen av sin *Journal* från 1827 skriver om Nils att han "var född lapp och nästan det enda exemplet av en rättskaffens, ordentlig och utmärkt prästman av denna nation".

I det positiva omdömet finns förstås också en inte särskilt väl inlindad kritik av andra icke namngivna samiska präster. I andra delen av sin *Journal* skärper Læstadius tonfallet ytterligare. Han talar till och med om "prästämbetets förfall" och syftar då på att många av de präster som var verksamma i Sápmi hade bristande utbildning, var för gamla och drack för mycket. Siv Rasmussen, som är historiker vid universitetet i Tromsø, kommer också in på detta i sin tidigare nämnda artikel. Hon skriver att prästerna med samiskt ursprung ofta av samerna själva beskylldes inte bara för sitt ibland aggressiva missionerande utan också för sitt leverne, där både fylleri och hor kunde förekomma. Men Rasmussen tillägger att liknande beskyllningar riktades också mot präster med icke-samiskt ursprung.

Petrus Læstadius var alltså bror till Lars Levi, och denne instämmer i det positiva omdömet om Nils, som får ingå i en uppräknig av ett litet antal dugliga präster som fått nåd inför Lars Levis nog så kritiska granskning. Nämnas bör väl då att Nils en gång hade döpt både Lars Levi och Petrus.

I Arjeplogs kyrkobok finns Nils minne tecknat med orden "prodesse maluit, quam praeesse" (han ville hellre tjäna än styra).

Nils den yngre – en präst med oinskränkt makt

Efter hand fick Nils d.ä., nu kyrkoherde i Arjeplog, hjälp av sonen med samma namn. Också han utbildades till präst i Uppsala, prästvigdes 1795 och förordnades sedan som pastorsadjunkt i Arjeplog. När Nils d.ä. dog 1805 utnämndes sonen till kyrkoherde, och två år senare gifte han sig med Anna Brita Nordlund från Umeå. Nils d.y. blev så småningom också prost.

Nils d.y. fick börja med att på nytt aktualisera frågan om prästgårdsbyggnaden. Vid ny inspektion ansågs den nu inte längre vara möjlig att reparera, och man beslutade om nybygge. Efter många turer åtog sig hyttmästaren Karlberg i Adolfström att hålla i detta. Men bygget blev ett fuskbygge, och det var först långt senare, flera år efter Nils den yngres död, som en mer gediget byggd prästgård blev verklighet.

Nils tog också itu med prästbordet, som nu utvidgades och moderniserades. Hustrun Anna Brita, prästdotter och väl förfaren i lantushålllets alla sysslor, spelade en viktig roll, liksom Olof Laestander. Han var dräng vid prästgården och tydligen en mycket driftig person. I ett sockenstämmoprotokoll från 1819 noteras:

Beträffande Olof Laestanders tjänstetid i prästgården kunde allmogen berätta att han tillbringat 23 år där och att han då utmärkt sig genom att med hjälp av röjning, dikning och uppdämning upparbeta prästbordets ängsmarker, som tidigare setts som usla och oanvändbara. För femton år sedan kunde de inte underhålla mer än fem kor, en ox och 20 får. Nu räcker höet till 10-12 kor, 50-60 får och två hästar.

Nils skaffade sig också ett eget lappskatteländ i Tjiddjak, ett fjällmassiv vid Vuoggatjålme, nära norska gränsen.

Om omdömena om pappa Nils i stort sett var enstämmigt positiva finns mer olika uppfattningar om sonen. Han hade tydligen betydligt hårdare nypor. Det berättas till exempel att Nils d.y. inte hade samma tålamod som fadern med det låga deltagandet vid kyrkhelgerna i Lövmokk och att han då på nytt stämde ett antal samer för att de inte fullgjort sin kyrkoplikt. Det fick tydligen avsedd verkan, och under en tid var deltagandet ganska gott för att så på nytt minska efter Nils den yngres död.

Till skillnad från sin far drog sig inte heller Nils d.y. för att använda "stockestraff". Två makar som grälat, använt svordomar och till och med slagits dömdes att sitta i skamstocken utanför kyrkan en hel söndag. Nils fortsatte och utvidgade också den kamp mot alkoholmissbruket som hans far inlett. I ett protokoll från en sockenstämma där Nils d.y. spelat en framträdande roll åläggs föräldrar,

husbönder och matmödrar ”att icke låta barn och ungdom vänja sig vid hetsiga drycker och nyttja tobak.” Protokollet avslutas med orden:

Den som häremot handlar skall såsom olydig mot överheten anses med skam och vanära och förklaras ovärdig att vara i hederligt folks sällskap.

Man kan också ana lite av kraftfullheten hos Nils d.y. i Petrus Læstadius beskrivning:

Denne man hade i sin församling en mer oinskränkt makt än turkiska sultanen i sitt rike. Man har väl tadlat honom som despotisk, men den djupa vördnad som varje Arjeplogsbo ägnar hans minne vittnar att hans oinskränkta makt var en aktningvärd lärares och själasörjares makt över sina åhörarens sinnen, och den ordning, han under en stormig tid vidmakthöll, gör honom heder och visar, att han var på sin tid en av de mest utmärkta prästmän, som Lappmarken ägde.

Den stormiga tid som Petrus Læstadius här talar om hade att göra med den så kallade Läsarrörelsen, som under 1800-talets första årtionden var på väg att få fäste i södra Lappland. Rörelsen hade sitt ursprung i Skellefteåtrakten. Den hade ett svärmiskt och profetiskt drag och fick snabbt genomslag i glesbygden. Den hade också ett starkt antiauktoritärt inslag. ”Läs Bibeln själv, tro - och lyssna inte på prästerna!” kunde vara en kort sammanfattning av budskapet. Nytt var också att kvinnor tog till orda. Maja-Lisa Söderlund for runt och missionerade i norra Västerbotten. Hon var nära vän med Carl-Olov Rosenius, som senare grundade EFS, Evangeliska Fosterlandsstiftelsen. Rosenius hade hämtat en hel del inspiration från Läsarrörelsen.

I sin *Journal* från 1827 berättar Petrus Læstadius livfullt om hur Läsarrörelsen var på väg att få genomslag i Arvidsjaur men betonar samtidigt att den inte alls fick samma betydelse i Arjeplog. Det berodde, enligt Læstadius, på kulturella skillnader. I Arvidsjaur fanns ett starkt inflytande från kusttrakterna, medan Arjeplog fortfarande var mer samiskt. Här dominerade alltjämt det samiska språket, också bland nybyggarna. Och så tillägger Læstadius:

Men huvudsakligaste hindret var dåvarande pastorns, prosten Sundelins, vaksamhet och kraftfulla motstånd.

Vem var då denne Petrus, som så frejdigt uttalar sig om både Sundelinarna och andra? Bröderna Lars Levi och Petrus Laestadius var söner till Carl Læstadius, i sin tur ättling till tre generationer av präster som alla verkat i Arjeplog från början av 1600-talet och fram till 1755. Sedan Carls far avlidit hamnade familjen i fattigdom. Carl sattes i guldsmedslära, vidareutbildade sig i malmkännedom och blev bergsfogde vid gruvan i Nasafjäll. Då denna stängdes tog han över ett övergivet nybygge i Jäckvik, och där föddes Lars Levi år 1800. Via ett annat nybygge i Buok, där Petrus föddes år 1802, hamnade familjen sedan i Arjeplog, där Carl försökte försörja sig genom att koka lim från renhorn.

När Petrus föddes fanns båda prästerna Sundelin i Arjeplog. Nils d.ä. var då 77 år, och man får väl anta att Nils d.y., då 32 år, fick sköta det mesta. Familjen Laestadius hörde nu till de fattigaste i Arjeplog. År 1808, när Petrus var sex år gammal, tog den äldste brodern i familjen, Carl Erik Laestadius som då blivit komminister i Kvikkjokk, över ansvaret för både Lars Levi och Petrus, och pojarna fick då flytta dit.

Nils den yngre dog 1822 och blev alltså bara 52 år. När Petrus Laestadius 1827 dök upp igen i Arjeplog, nu som missionär, och började skriva på sin *Journal* fanns sedan fem år tillbaka ingen Sundelinsk präst kvar i Arjeplog. Petrus själv var 25 år, och hans anteckningar från resorna i Sápmi präglas av frispråkighet och ungdomlig entusiasm. De är läsvärda, ofta roliga – men som historiskt källmaterial bör de nog granskas med viss kritisk distans.

Var kommer då vi in i det hela?

Nils den yngre var alltså gift med Anna Brita, född Nordlund, ursprungligen från Umeå. De fick sex barn tillsammans. När Nils dog var den äldste, Nils Johan, bara fjorton år och den yngste, Ferdinand, två och ett halvt. Tre av barnen blev så småningom präster. Den äldste sonen, Nils Johan Sundelin föddes 1808 och blev så småningom prost i Lycksele. Men den som är av mest direkt intresse för mig och den släktgren jag tillhör är det tredje barnet i syskonskaran, Uno August. Han föddes 1811 och blev senare kyrkoherde i Stensele och gift med Catharina Lovisa. Det är de två som är huvudpersonerna i Karin Sundelins släktkrönika *Pastor Uno och Catharina Lovisa*.

Uno och Catharina fick tio barn, och nummer sju i ordningen var Jonas, som blev förvaltare vid sågverket på Sandön. Han gifte sig med Lydia Wellander, och de blev min mormors föräldrar. Men det är en annan om än nog så intressant historia. För den här texten skulle handla om Nils den äldre och den yngre. Som alltså båda arbetade i Arjeplog och är omnämnda på den informationstavla vi tar del av i Jäckviks kapell. Vem blir han då, denne Nils Eriksson Sundelin, alltså Nils den äldre, i förhållande till mig som skriver den här texten? Jo, min mormorsfarfarsfarfar!

Kan jag därmed säga att jag har samiskt ursprung? Jag ställde just den frågan till en kvinna från Karasjok. Hon var företrädare för en samisk organisation vid förhandlingarna om barnkonventionen i Genève, förhandlingar som vi båda deltog i.

”Då vill jag först ställa två frågor till dig”, sa hon. ”Är det på morssidan eller farsidan du har din samiska släkting? Och hur viktigt är det för dig att bejaka din samiska rottråd?”

Hon menade att morsarvet är viktigare än farsarvet vid alla frågor om identitet. Och, framför allt, att identitet är något man själv väljer. Jag tänker ofta på henne när jag läser alla inlägg i dagens debatt om identitetsfrågorna.

Men istället för att fundera vidare över detta just nu lämnar vi kapellet i Jäckvik. Dagen därpå går vi upp till Pieljekaise och läser på informationstavlan om nationalparken. Utan att just då veta att Nils pappa, samnen Eric Ersson, kanske levde just här en gång. Eller ... nej, det vet vi faktiskt inte. Men ... jag känner mig hemma här.

Epilog

Arbetet med den här texten har inneburit en resa, som säkert inte är avslutad. Ända sedan jag var barn har jag fått höra om vårt samiska arv. Jag tog det väl länge som en kuriositet – det var ju så länge sedan. Samtidigt har jag ända sedan tidiga tonår känt en stark dragning norrut, särskilt till fjällan. Under en stor del av mitt yrkesverksamma liv som läkare har jag också verkat i våra nordligaste län. Och att varje sommar få göra en fjällvandring, om än allt kortare med åren, har blivit något av ett behov hos mig.

Under 1980-talet kom mitt engagemang för den samiska saken att öka, och därmed intresset för mitt eget samiska arv. Samtidigt som jag började ställa mig frågan: Hur har vi som nation vårdat och tagit vara på vårt *gemensamma* samiska arv? Under förhandlingarna om barnkonventionen i Genève lärde jag känna några representanter för samer och andra urfolk, och de gjorde ett starkt intryck på mig. Under mitt arbete som barnläkare i Lycksele kom jag samtidigt i kontakt med några samiska familjer som bad mig hjälpa till i arbetet på att förbättra förhållandena för de barn som vistades på sameskolorna. De erfarenheter jag gjorde då skakade om mig rätt grundligt.

Att jag nu vid vårt besök i Jäckvik stötte på minnet av Nils Sundelin, den så kallade stamfadern för släkten på mormors sida, var en ren tillfällighet. Men det sammanföll med att jag börjat läsa in mig alltmer på den litteratur som nu börjar växa fram om hur staten och kyrkan tidigare behandlat samerna. Maja Hagermans bok *Käraste Herman* gjorde ett starkt intryck på mig. Och så kom då i år de böcker som Svenska kyrkan står bakom och som är ett led i den försoningsprocess som inletts mellan kyrkan och samerna.

Jag har tidigare varit färgad av den historieskrivning som funnits inom familjen, där Nils Sundelin framställts som om inte en hjälte så något åt det hållet. När jag nu läser de mest utförliga beskrivningarna över hans och sonen Nils arbete i Arjeplog, Karin Sundelins släktrönika, prosten Eriks Nordbergs innehållsrika artikel i Forum Theologicum och Petrus Læstadius Journal, blir det så tydligt att allt är sett ur släktens, kyrkans och majoritetssamhällets perspektiv. Det finns i och för sig ingen anledning att moralisera över det. Dessa författare är i gott sällskap. Under lång tid har också forskningen inom området utgått från samma perspektiv, något som nogsamt påpekas av flera av författarna i antologin *De historiska relationerna mellan Svenska kyrkan och samerna*. Den som letar efter uppgifter om samernas egen inställning under den tid det begav sig får söka förgäves. Det var de välutbildade inom stat och kyrka som skrev historien.

Jag har inte haft möjlighet till så noggrann källforskning som ämnet egentligen kräver. Jag har fått utgå från de skriftliga källor jag redovisat i min litteraturlista. Det jag strävat efter är att i någon mån

höra Nils den äldres egen röst. Och något av den tycker jag mig ändå uppfatta i de textutdrag som jag återger. Det gör mig än mer nyfiken än tidigare. Vem var han egentligen, denne man?

Trots att så många genom åren försökt få klarhet i Nils ursprung finns i skrivande stund flera oklarheter. Var föddes han? Hur såg hans samiska familj ut? Hans far bar namnet Eric Ersson, men hans mor finns aldrig namngiven i någon källa – vem var hon? Hur var egentligen relationen mellan Nils och hans ursprungliga familj?

Nils var förstås präglad av den tid han levde i och av de stämningar som rådde inom kyrkan. I Nils egna texter tycker jag mig, trots den patriarkala tonen, ändå ana en förståelse för samernas situation och livsvillkor, kanske för att han fortfarande minns hur det var. Även om kontakten med hans familj möjligen var problematisk. Han framstår också som en både from, människointresserad och socialt engagerad person.

Jag undrar hur Nils skulle ha ställt sig till den försoningsprocess som nu pågår. Vad skulle han säga om han fick höra att det idag firas mässa med gospelsång, jojk och trumma från Sápmi?

Själv är jag glad över att dialog och försoning nu tycks vara möjlig. Jag är verksam inom kyrkan och ser mig som kristen. Men jag har länge varit fascinerad över Sáráhká, gudinnan som vakar över kvinnor och nyfödda barn. Kanske har det med mitt yrke att göra. En äldre samisk konstnärinna lovade en gång att utforma ett Sáráhká-smycke för mig, men hennes krafter räckte inte till. På hemväg från Pieljekaise köpte jag smycket till höger, tillverkat av Gunnar Edholm vid Tundra Art i Arjeplog. Sáráhká syns uppe till vänster. Korset i mitten är egentligen en symbol för Beaivi, den samiska solguden. Men för mig får det också bli den möjliga försoningens kors.

Och här är Pieljekaise nationalpark!

Litteratur

- Bygdén, Leonard. Hernösands stifts herdaminne. Bidra till kännedom om prästerskap och kyrkila förhållanden till tiden omkring Luleå stifts utbrytning. Almqvist & Wiksells, Uppsala 1923
- Christoffersson, Rolf. Svenska kyrkan och samiska trummor. *Ur De historiska relationerna mellan Svenska kyrkan och samerna* (red. Daniel Lindmark & Olle Sundström), sid 657-680. Artos 2016
- Edlund, Birgitta. Personligt meddelande
- Födelse- och dopböcker från Arjeplogs, Silbojokks och Jokkmokks församlingar. Digitala forskarsalen på Riksarkivet samt meddelande från Landsarkivet i Härnösand.
- Hagerman, Maja. Käraste Herman: rasbiologen Herman Lundborgs gåta. Norstedts 2015
- Henrysson, Sten. Lapp eller nybyggare? Scriptum Nr. 3, Forskningsarkivet i Umeå 1988
- Henrysson, Sten. Prästerna i Lappmarken före 1850. Ursprung och arbetsuppgifter. Scriptum Nr. 17, Forskningsarkivet i Umeå 1989
- Hörberg Sundelin, Katarina. Personligt meddelande
- Læstadius, Petrus. Journal för Första året av hans tjänstgöring såsom missionär i Lappmarken. Första delen. P.A. Norstedt & Söders Förlag, Stockholm 1928
- Læstadius, Petrus. Journal för Första året av hans tjänstgöring såsom missionär i Lappmarken. Senare delen. P.A. Norstedt & Söders Förlag, Stockholm 1928
- Lundmark, Lennat. Så länge vi har marker. Samerna och staten under sexhundra år. Rabén Prisma, Stockholm 1998
- Lundquist, Jan. Prästen slutade bjuda på sprit vid gudstjänsten. Piteå-Tidningen 19/9 2012
- Lundström, Carl-Oskar. Personligt meddelande
- Nordberg, Erik. Sundelinska prästsläktens stamfader. *Ur Forum Theologicum*, (red. Wikmark, G.), femtonde årgången, sid 67-96, Härnösand 1958
- Nordberg, Erik. Arjeplogs lappskola – anteckningar. *Ur Årsbok i svensk undervisningshistoria*, årgång XXXIV 1954, Stockholm 1955 (där sid 123 – 129 ägnas åt Nils Sundelin)
- Nordberg, Erik. Handskrift 25 ur Erik Nordbergs arkiv, Forskningsarkivet i Umeå, 2011
- ”När jag var åtta år lämnade jag mitt hem och jag har ännu inte kommit tillbaka” – minnesbilder från samerna skoltid. Svenska kyrkan 2016
- Rasmussen, Siv. Samiske prester i den svenske kirka i tidlig nytid. *Ur De historiska relationerna mellan Svenska kyrkan och samerna* (red. Daniel Lindmark & Olle Sundström), sid 283 – 314. Artos 2016
- Rydving, Håkan. Samisk kyrkohistoria. *Ur De historiska relationerna mellan Svenska kyrkan och samerna* (red. Daniel Lindmark & Olle Sundström), sid 315 – 336. Artos 2016
- Stoor, Krister. Svenska kyrkan och jojken. *Ur De historiska relationerna mellan Svenska kyrkan och samerna* (red. Daniel Lindmark & Olle Sundström), sid 711-734. Artos 2016
- Sundelin, Karin. Pastor Uno och Catharina Lovisa. Lindblads förlag, Uppsala 1942
- Sundelin, Svante. Vuonatjviken – Jäkkvik. <http://svante-sundelin.blogspot.se/2014/08/kungsleden-44-mil-i-ett-svep-dag-18-den.html>
- Sundelin, Åke. Ättlingar till Lappmannen Eric Ersson. Slakten Sundelin. Täby 1985
- Westrin Wernström, Maria. Två unga människor och två kulturer möts i Sameland för 300 år sedan. Lulebygdens Forskarförening, Nr 79, september 2012
- Westrin Wernström, Maria. Personligt meddelande